

Правова природа

ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

В. В. Григор'єва

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського і міжнародного права ПВНЗ «Європейський університет»

Стаття присвячена аналізу правової природи процесуальної відповідальності в Україні. Розглядаються поняття і роль процесуальної відповідальності у реалізації завдань судочинства.

Ключові слова: юридична відповідальність, примус, санкція, процесуальна відповідальність, процесуальні дії, правопорушення.

Статья посвящена анализу правовой природы процессуальной ответственности в Украине. Рассматриваются понятие и роль процессуальной ответственности при реализации задач судопроизводства.

Ключевые слова: юридическая ответственность, принуждение, санкция, процессуальная ответственность, процессуальные действия.

The article is devoted to the analysis of the legal nature of procedural responsibility in Ukraine. Is devoted to the concept and role of procedural responsibility in the implementation of the objectives of proceedings.

Keywords: legal liability, coercion, sanction, procedural responsibility, procedural actions.

Авторитет судової влади та прийнятих рішень перебуває у безпосередній залежності від того, як і в якому обсязі нормативно визначені та реалізуються на практиці права і обов'язки всіх учасників судового провадження. За допомогою правового регулювання процесуального положення всіх учасників судового провадження саме держава повинна створити гарантії щодо повноцінної реалізації ними своїх прав та обов'язків при досягненні об'єктивної істини.

Важливими гарантіями реалізації норм процесуального права є передбачення відповідальності, тобто заходів впливу, що спрямовані на захист прав та інтересів учасників процесу та реалізацію ефективного судового захисту прав.

Проблеми процесуальної відповідальності все частіше стають темою для обговорення, але незважаючи на їх теоретичне та й практичне значення, у науці процесуального права вони фактично не досліджувалися. У теорії права при дослідженні поняття та класифікації юридичної відповідальності досі немає єдиної точки зору.

Сучасному визначенню видів юридичної відповідальності, а переважно це стосується цивільної процесуальної відповідальності, приділили увагу російські вчені, такі, як М. А. Гальперін, Д. А. Марданов, О. Г. Новіков, О. С. Скачкова, О. В. Чуклова. Ними обґрунтовується думка, що цивільна процесуальна відповідальність підпадає під загальне поняття юридичної відповідальності та володіє усіма її ознаками, але має особливості, які містяться у специфіці її суб'єктів, сфері застосування, процедурі покладання, порядку оскарження, нормативної забезпеченості.

Галузевий критерій як основа класифікації юридичної відповідальності пропонується вченими С. В. Васильєвим, Г. М. Ветровою, Н. А. Громовим, І. М. Зайцевим та ін. На думку Н. О. Чечіної, «цивільна процесуальна відповідальність володіє як загальними властивостями юридичної відповідальності,

так і має специфічні особливості. Загальні властивості упевнюються її родовими ознаками, а специфічні — видовими. Перші є похідними від змісту юридичної відповідальності. Другі — від особливостей цивільного процесуального права» [1].

Як реалізація покарання за невиконання цивільних процесуальних обов'язків або зловживання суб'єктивними процесуальними правами, яке має прояв у додатковому обтяженні, відмові у захисті суб'єктивного права, позбавленні суб'єктивного права, визнає цивільну процесуальну відповідальність О. Г. Новікова [2].

Саме через поняття санкції розглядає процесуальну відповідальність М. Й. Штефан, вказуючи, що «санкції — це встановлені в нормах цивільного процесуального права наслідки, що настають за їх недодержання і порушення, тобто всі правові наслідки, які забезпечують їх реалізацію». Він поділяє правові наслідки на заходи захисту, що спрямовані на припинення правопорушення, на поновлення порушеного права і забезпечення виконання обов'язку, та заходи відповідальності за конкретні правопорушення з визначенням підстав застосування [3].

Цю думку підтримує С. В. Васильєв, визначаючи цивільну процесуальну відповідальність як застосування судом заходів процесуального примусу та інших санкцій до учасників цивільного судочинства на умовах і в порядку, передбачених Цивільно-процесуальним кодексом України. Призначенням, тобто метою цивільної процесуальної відповідальності, С. В. Васильєв значає припинення неправомірного поведіння, відновлення порушеного правопорядку та запобіжно-виховний вплив [4].

Але цілковито погодитись із такими точками зору не можна, тому що дослідження поняття процесуальної відповідальності крізь поняття санкції та примусу звужує це поняття. За сучасним комплексним дослідженням, поняття юридичної відповідальності визначається як юридичний обов'язок дотримання

та виконання вимог, передбачених нормою права, який реалізується у правомірній поведінці суб'єктів, схваленою державою, а у разі її порушення — обов'язок правопорушника перетерпіти (понести) осудження та обмеження прав матеріального, правового й особистого характеру та їх реалізації.

Поєднання позитивної і негативної відповідальності у визначенні процесуальної відповідальності надає можливість забезпечення правильності та своєчасності судочинства. Відповідальна поведінка учасників процесу, а також застосування примусу до правопорушника спрямовані до виконання процесуальних переписів у тому самому процесі. Але не можна це розглядати як примус сторін й інших осіб, які беруть участь у справі та мають юридичну зацікавленість у вирішенні справи, до реалізації своїх прав та виконання своїх обов'язків під загрозою застосування санкцій, тому що це не відповідає методу правового регулювання процесуальних відносин та принципам процесу.

Визначаючи процесуальну відповідальність, а саме міри державного впливу, слід зазначити, що вони обов'язково передбачені процесуальним законодавством, спрямовані на охорону та захист процесуальних відносин, які виникають протягом розгляду справи у суді, що тільки суд є обов'язковим суб'єктом процесуальних відносин, який може застосувати заходи впливу і тільки стосовно суб'єктів процесуальних відносин.

Так, Цивільним процесуальним кодексом України встановлені заходи відповідальності: штраф, стягнення судових витрат, примусовий привід, видалення з залу судового засідання. Також визначають як від цивільно-процесуальних санкцій заходи захисту, які спрямовані на припинення правопорушення, на поновлення порушеного права і забезпечення виконання обов'язку, які додаткових обов'язків на суб'єктів цивільних процесуальних правопорушень вони не покладають. До заходів захисту відносяться санкції, що припиняють правопорушення, які спря-

мовані на припинення неправомірних процесуальних дій (відмова в прийнятті заяви до провадження суду, в прийнятті зустрічного позову, залишення заяви, касаційної скарги і подання без руху, попередження, закриття провадження у справі і залишення заяви без розгляду); та які поновлюють права, що спрямовані на відновлення порушених цивільних процесуальних прав й на забезпечення виконання обов'язків шляхом скасування (повного або часткового) незаконних рішень, ухвал, постанов суду, поворот виконання [3].

Підтвердженням цього є норми Цивільно-процесуального кодексу, де безпосередньо у главі 9 «Заходи процесуального примусу» встановлені види заходів процесуального примусу та підстави й порядок їх застосування. Заходами примусу є попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, які застосовуються судом негайно після вчинення порушення. Заходи, що сприяють попередженню правопорушень, зокрема: забезпечення позову (ст. ст. 151-155), забезпечення можливих збитків відповідача (ст. 88), наслідки неявки в судове засідання особи, яка бере участь у справі (ст. ст. 169, 305), залишення заяви без розгляду (ст. 207), окрема ухвала (ст. 211), спрямовані виключно на запобігання порушенням цивільних процесуальних норм, а також шкідливим наслідкам, які можуть настати внаслідок правопорушень.

Хоча цивільна процесуальна відповідальність спочатку розглядається як негативна відповідальність, як каральний захід, і переслідує мету забезпечення правильності та своєчасності судочинства, і лише після того — як позитивна, тобто як обов'язок, чуття відповідальності, правомірна поведінка, правосвідомість та заохочувальні норми. Більш впливова негативна юридична відповідальність, бо міра процесуального захисту спрямована на відновлення порушеного правопорядку, зниження негативного ефекту правопорушення та застосовується негайно.

Аналізуючи Господарський процесуальний кодекс України (далі — ГПК), можна зазначити такі заходи відповідальності, як штраф у доход Державного бюджету України із винної сторони, у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону (ст. 83), залишення заяви без розгляду (ст. 207) в ухвалі про залишення заяви без розгляду може бути вирішене питання про стягнення штрафу, передбаченого ст. 83 ГПК України.

Також ГПК України передбачає заходи захисту, що спрямовані на припинення неправомірних процесуальних дій, а саме: відмова в прийнятті заяви до провадження суду (ст. 62), залишення заяви, касаційної скарги і подання без розгляду (ст. 81), винесення окремої ухвали (ст. 90); та які поновляють права, що спрямовані на відновлення порушених процесуальних прав й на забезпечення виконання обов'язків шляхом скасування (повного або часткового) незаконних рішень, ухвал, постанов суду (ст. ст. 90, 107), поворот виконання (ст. 122).

Також як цивільним, так й господарським процесуальним законодавством, передбачено, що особи, які присутні в залі, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за про-

яв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, у зв'язку з чим у судовому засіданні із розгляду господарської справи оголошується перерва (ст. ст. 162 ЦПК та 74 ГПК). Але це вже адміністративна відповідальність, яка передбачена ст. 185-3 КУпАП України. В свою чергу Закон України від 7.07.2010 р. КУпАП доповнено статтею 221-1, відповідно до якої справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 КУпАП, розглядають місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України.

Кодекс адміністративного судочинства України так само передбачає заходи процесуального примусу (розділ VI), а також заходи, спрямовані на відповідальну поведінку та запобігання порушенням процесуальних норм, зокрема: забезпечення можливих збитків відповідача (ст. 95), залишення заяви без розгляду (ст. ст. 108, 155), наслідки неприбуття в судове засідання особи, яка бере участь у справі (ст. 128), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 134), окрема ухвала (ст. ст. 166, 208, 233).

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок про можливість розгляду процесуальної відповідальності, як виду юридичної відповідальності, що спрямована на утвердження законності та формування поважного ставлення до закону та суду, є інструментом здійснення завдань судочинства. Для вирішення практичних питань застосування заходів процесуальної відповідальності та їх дієвості є потреба формування та подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Чечина Н. А. Основные направления развития науки советского гражданского процессуального права / Н. А. Чечина / — Л. : Изд. Ленинград. ун-та, 1987. — 104 с.
2. Новиков А. Г. Гражданская процессуальная ответственность : автореф. дисс. ... к. ю. н. 12.00.15 / А. Г. Новиков ; науч. рук. Н. В. Кузнецов. — Саратов, 2002. — 34 с.
3. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс; підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін юре», 2005. — 624 с.
4. Васильєв С. В. Цивільний процес / Васильєв С. В. — Харків : Одиссей, 2008. — 408 с.